

Orbán Ottó

NAGYMAMA, MIÉRT OLYAN HOSSZÚAK A FOGAID, AVAGY A BABOS KENDŐ ALÓL KIVICSORÍT A POSZTMODERN FARKAS

Összegyűjtött versfordításairól

Talán Vas István mondta, igen, ő, már emlékszem, az Európa Kiadóban, a Latorék szobájában, mely akkortájt, a hetvenes években, hetente kétszer a déli órákban afféle értelmiségi kávéházként működött (Benyhe János még nem aratott magyar nagykövetként fényes sikereket Braziliában, Katona Tamás viszont már ekkor is bizalmi állást töltött be, ő főzte a kávé; az egész intézmény különben a korra mélyen jellemzően a három T jegyében működött: a kiadó külső és belső munkatársai a munkafegyelmet előre megfontolt szándékkal föllazítva, rendszeresen és csoportosan Társalkodtak, ahogy a Murányi Vénusz szokott volt a maga idejében Márssal, a keresetlen stílusáról ismert római hadistennel, Domokos János, az Európa Kiadó csavaros észjárásáról és gyors helyzetfölismeréséről ismert igazgatója pedig fogcsikorgatva Túrte ezt, mivel mást nem Tehetett), szóval itt, ebben a régi irodalmi törzsasztalok légkörét idéző társaságban mondta Vas István – nem is mondta, inkább csak úgy belesóhajtotta a nagy, szürke semmibe, hogy *háát... ké-hérlek... ez már nem az igazi...*

Mármint a napjainkra iparrá terebélyesedett, nagyüzemi műfordítás. Az igazi, a szívdobogató nagy kaland az volt, amikor Babitsék – *mit Babitsék! Arany!* (helyesbítés magától az előadótól, Vas Istvántól); *persze arról a szegény Csokonairól már megint megfeledkezünk* (Lator László lektori észrevétele a szemüvege mögül); *ühüm* (ez föltehetőleg Benyhe, aki lehet, hogy nem pontosan ezt mondja, azt viszont, hogy mit mond pontosan, nem hallani jól az íróasztalán az asztal legyártása óta tornyosuló kézirathegytől) – tehát amikor Babitsék egy szótárral a kezükben nekivágtak az európai költészet dzsungelsötétjének. Azokon a fordításokon még érződött a személyes érdekelttség heve – ezt is Pista mondta, csak persze nem ilyen szépen, mondhatni, emelkedetten, ahogy kizárólag az Esztétika Tanszék állományába tartozó előadók képesek magukat kifejezni, de az ő egyszerű szavainak is ez volt az értelmük.

Óvatosan körbesandítottam. A társaság közepén Vas István, fájós lábát egy széken nyugtatva – kétségkívül egy a nagyok közül, a régi erények megtestesítője. Szemben vele, az íróasztala mögött kucorog Lator, egy közbülső nemzedék képviselőjében, mely elődei nyomába lépve szintén a maga ízlését tette volna meg mindenek mércéjévé (és tette is bizonyos fokig, ameddig ez egyáltalán lehetséges volt; épp a mostanában – a hetvenes években – sorra megjelenő gyűjteményes köteteik bizonyítják, hogy milyen fényes eredménnyel), de amelynek választásain mégis látható nyomot hagyott, ha nem is a szó rossz értelmében, a fordításipar. Egyszerűen szólva olyan költők fordítására is rávette őket, akiket noha rokonaiknak érezhettek, hiszen másképp nem lettek volna kaphatók a fordítás mindig vesződéses munkájára, amúgy eszükbe sem jutott volna lefordítani. Végül pedig Vas és Lator közt ott ülök én, egy szál magam a korcs utó-

dok közül, akik zaciba adták a családi ezüstöt – az *Aranyról nem is szólvá!* (O. O. benyö-gése) –, azaz szinte kizárólag megrendelésre fordítottak.

Ne essünk tévedésbe, Vas István megjegyzésének semmiféle személyes éle nem volt, kiváltképp nem ellenem irányuló; rólam vallott véleményét különben sem virágnyel-ven szokta volt a tudomásomra hozni: alkalmanként lelkesen dicsérte valamely mun-kámat, más alkalmakkor viszont beszédesen hallgatott. Nem nekem címezte tehát só-haját, hanem az időnek, mely mindeneket maga alá temet, így a hajdani tudós kalan-doroknak ha a művét nem is, a példáját mindenképpen. Mit van mit tennünk, osz-tottam-szoroztam magamban, igaza van. Elég csak föllapoznom a könyvespolcomon sorakozó antológiákat a szakmányban készült fordításaikkal, jobb esetben azokkal is, hogy belássam, joggal ítélt ilyen szigorúan. De ha bárkit is ez a százvalahány antológia nem győzne meg eléggé, vegyen le a polcra közülük csak egyet, egy ünnepi kiadványt, a Devecseri szerkesztette Horatius-összest, az ősznépi műfordítás é kinos szemléjét, melyen az előzetes terveknek megfelelően az egész magyar műfordító-néesség föl- vonul a nagy latin előtt tisztelegni; hát tisztelegnek is, de még hogy! Az egyik úgy, hogy csizmával hág a sarut viselő költő lába fejére, a másik – a passzionátusabb – a hüvelykujjával nyomja ki a fölmagasztalni kívánt klasszikus fél szemét – a díszelgés a szövegek rémséges egyenetlenségébe fúl, míg Szabó Lőrinc a FÜGGELÉK-ben szerény- kedik. Vassal nem a nosztalgia mondatta, amit mondott. Nagyon is valóságos sokkok érték mint gyanútlan olvasót. Magam is megtapasztalhattam, hogy mennyire valósá- gosak, többek között az egyik saját ódafordításom kapcsán, miközben szövegét a klasz- szika-filológia műnyelvéről magyarra igyekeztem visszamenteni.

És most ugorjunk egy nagyot. Gyerekkorom óta nem tágít mellőlem a csodagyerek legendája, melyhez később társult a *poeta doctus* é is. Mindkettőnek van valóságalapja, egyik sem maradéktalanul igaz. Ösztönösség és tudatosság sokszor saját magam szá- mára is csak jóval később fölismerhetően keveredett bennem mindig is. Nem ért tehát igazi meglepetés, amikor közel hatvanévesen megint egyszer rá kellett döbennem arra, hogy költői pályám minden életbevágóan fontos döntését az ösztöneim hozták, az eszem csak a kíséretet húzta hozzá, mint a lakodalmas bandában a kontrás.

A nagyipari fordítás züllesztő hatása ellen persze tudatosan próbáltam védekezni – ahogy tudtam, ahogy lehetett. Azzal nem védekezhettem, hogy nem fordítok; ebből éltem, és ez volt viszonylagos írói függetlenségem alapja. Megkísérletem tehát a ma- gam számára minél érdekesebbé tenni a munkát, természetesen azzal – főképp miután fordítóként már nevet szereztem, és megengedhettem magamnak ezt a luxust –, hogy csak a bennem lakó költőt is bizsergető föladatot vállaltam, de szinte a kezdet kezde- tétől azzal is, hogy megpróbáltam minden műhelyemben fölbukkanó költőnek a szá- jába adni egy kitalált nyelvet, minden korszaknak, égtájnak megadni a saját ízét, föl- találni azt a nem létező dialektust, melyet én akkor beszélnék, ha spanyol szürrealista lennék vagy középkori búcsúárús; egyszerűsitem: a sokasodó verssorok egyhangúsá- gát a fűszerezéssel és állóltözeteim váltogatásával igyekeztem változatossá tenni. Min- den valamirevaló fordító „szakácskodik” és alakoskodik, csak én, minthogy lelki egész- ségem függött tőle, az átlagosnál több fűszert használtam, és gyakrabban váltottam állóltözetet. Mindebben nagy segítségemre volt a fiatal költő fejére annyi – többnyire igazságtalan – vádat idéző hasbeszélő-tudományom is. Végre, gondoltam, legalább valami hasznát is látom, ha már eddig annyi bajt okozott. És azt hittem, ennyi az egész. Annyi, hogy tudatosan és tervszerűen ügyeskedem. Hogy csak azért sem adom meg magam a körülményeknek.

Nem számoltam valamivel, amivel nemcsak a hebehurgya fiatalság, de még a magával eltelt, érett férfikor sem igen számol: a múlt idővel. Az ösöreg közhellyel, hogy a mennyiség egy adott ponton átcsap vagy legalábbis átcaphat minőségbe. Azzal meg végképp nem, hogy a vers és a versfordítás sajátos összefüggésrendszerében a minőség is átcaphat minőségbe. Amikor a nyolcvanas évek elején először állítottam össze A MESTERSÉGRŐL címmel „hommage” verseim gyűjteményét, azt gondoltam, hogy a kötet címe pontos, hiszen erről szól, a mesterségemről, a mestereimnek járó... tiszteletéről? fricskáról az orruk hegyére? – mindegy. Csak jó tíz évvel később kezdtem sejteni, amikor a korábbi gyűjtemény a kétszeresére bővülve A KÖLTÉSZET HATALMA cím alatt állt össze kötetté, hogy az alakváltásoknak ez a bősége már nemcsak rólam, a mesterségemről, a mestereimről szól, hanem a korról is, melyben ezek a versek létrejöttek, létrejöhetnek, így jöhetnek létre. Az egész vállalkozás mögött – azt is csak most ismertem föl, hogy ez az, egy öntudatlanságában is következetes vállalkozás – márkavédjegyként egy roppant kérdőjel sötétlett. Az ártatlannak indult játék a tartalom és forma eddig minden tűzvészből kimentett egységét új módon, a forma épségben hagyásával, sőt gondos ápolásával, de ugyanakkor ruhaként való váltogatásával, más szóval ruhatárrá való lefokozásával vonta kétségbe. A nagymama babos kendője alól kivicsorít a posztmodern farkas, nyelvből és irodalomból kiütöközik az általános relativitás.

A hiány, a nagy koreszméé, mely összefoghatná az eresztékeket. Nincs otthon a macska (talán ma már nem is jön haza, talán már soha nem is fog hazajönni, talán nincs is macska), *éljen a pluralizmus!*, cincognak a versek. Ez eddig rendben is van, költőnk is kora levegőjét szívja be; mi mást fújhatna ki, mint amit magába szívott? Hanem azért, amikor néhány hónapja végre mégiscsak belefogtam az évek óta jó okkal halogatott munkába, összegyűjtött versfordításaim irdatlan anyagának rendezésébe, leest az állam.

A HATVAN ÉV ALATT A FÖLD KÖRÜL szerkezete mind szembeötlőbben követte A KÖLTÉSZET HATALMÁ-ét, mely tényt közölve nyilvánvaló képtelenséget állítunk. A fordítások zöme tíz-húsz vagy még több évvel korábban készült, mint a gyűjtemény verseinek legalább a kétharmada; hogy követhetné a korábbi mű a későbbi mintáját? Hacsak... Hacsak a minta nem én magam voltam mindkét esetben. Énem megsokszorozásával reagálva a fordításipar túlon túl bőséges kínálatára éppúgy, mint a világban zajló információrobbanásra; arra, mondjuk – egy példa a lehetséges millió közül –, hogy Bach és az Aerosmith lézerlemezre véve nemcsak szomszédjai egymásnak a lemezboltok polcain, de valamiképp, legalábbis a mindennapok gyakorlatában, abban, ahogy használjuk őket, „kortársak” is. 1977-ben befejezett önéletrajzi esszémben, AZ ÁDÁZ SZEMTANÚ-ban még költői integritásom bizonyítékaként említem, hogy költői és műfordítói érdeklődésem nem föltétlenül és nem mindig fedte egymást. Ez igaznak tetszhetett akkor, félúton járva, közelről látva még a pályakezdés éveit is. Ma már, távolabbról és talán az akkorinál tárgyilagosabban nézve magamat s magamban költő és fordító alak- és ruhacseréit, úgy gondolom, hogy lélek és mesterember mindig is egy volt bennem, mert egy volt az, ami éltette őket, a rögeszme, hogy minden halál teléből felüti fejét a teremtő sokféleség.

Az elmondottakból szigorú logika szerint következik gyűjteményem szerkezete. A klasszikus elrendezés: külön a kisebb, lírai művek, s külön a terjedelmesebbek, az epika. Ezt az akadémiussá lett hagyományt törli meg Szabó Lőrinc, amikor a versek mélyebb összefüggéseire való hivatkozással egy sok szempontból – hogy mást ne mondjak, a könyv használhatósága és anyagának áttekinthetősége szempontjából is – kér-

déses módon, valósággal egy maga alkotta, öntörvényű, impresszionista festményként – BENYOMÁSAIM A VILÁGKÖLTÉSZETRŐL – tárja eléink századunk egyik leghatalmasabb műfordítói életművét, percnyi kétséget sem hagyva afelől, hogy a világirodalom, ez a kényes dáma, leginkább azért létezik, hogy ő, Don Lorenzo, Leporello új gazdája, mióta a Kővendég elvitte a régit, az ágyába csábíthassa, a magáévá tehesse, fölfalhassa, lefordíthassa a vadítót, az édest. Az ŐRÖK BARÁTAINK-ban bátran lehet fölül a gálya s alul a víznek árja – Szabó Lőrinc az úr. Hogy rendeződhetne a fenti elvek akármelyike szerint egy olyan gyűjtemény, melynek minden darabja azt hirdeti magáról, hogy ő csak egy – a kínai költők modorában szólva – a költészet Tízezer Lehetősége közül?

Ezt a tizezer itt és most vegyük komolyan. Abbéli igyekezetemben, hogy szomjan ne vesszem a szövegsivatagban, kapkodtam én fűhöz-fához, mindenhez, amiben az újdonság éltető nedvét reméltem találni; a kincset érő forrásvíz, a remekmű, az előttem járó nemzedékek nagy csábítója, noha gyönyörűségesen jóízű volt, de csak egy kulacsnyi – ahhoz, hogy a sivatagon keresztülvergődjem vele, egymagában kevés. A fordítóüzem eközben – minőségi munkájáról ismert beszállítóját – bőségesen ellátott megrendeléssel; egy rabszolgát a szökés meg-megújuló reményével, a kaland és a szabadság illúziójával. Én pedig ébren álmodtam, és álmomban kalandoztam, mint hírhedt elődeim, a könnyű fegyverzetű, gyorsan mozgó, lóhátról nyilazó, de minden útkukba kerülő apátságot egy banki könyvvizsgáló és egy költőztető vállalat együttes alaposágával kirámoló (tehát már akkor is Európába tartó) hajdani magyarok, hogy aztán udvarházamba térve fölébredjek, és szörnyű összevisszaságban hajigáljam egymás hegyibe a rablott holmit, eposztöredékre szatírákat, tetejükbe meg gyászódákat és szerelmi elégiákat, valamint egyéb bazarárut. Ha csak gondoltam is arra, hogy nekem itt valamikor majd takarítanom kell, kivert a hideg veríték. Fölöslegesen, mint utóbb kitudt. A nagy rendrakáskor ugyanis az anyag szinte saját maga rakta rendbe magát. Legőszintébb meglepetésemre arra kellett rádöbennem, hogy én, miközben tudtommal nem tettem mást, csak kitartóan kortyolgattam a mindig új és új zamatú érdekességet, szabályszerűen végigfordítottam – majdhogynem évről évre haladva az ókori görögöktől napjainkig – jó kétezer év világköltészetét. Félálomban, mondhatnám, véletlenül. Már ahogy ez történik, amikor a minőség csap át minőségbe. Én csak nem akartam elzúlleni, csak életben akartam maradni, de úgy látszik, annyira, hogy ettől transzba esve éltem át, most láttam, semmi kétség, egy világ körüli verses időutazást.

A szoros időrenden kívül minden más rendezési elv, korok, égtájak, nyelvek, országok vagy a szövegek műfaja, netán terjedelme szerint, gyűjteményem lényegétől lett volna idegen; az időrendi beosztás kétségtelen teherterele, hogy benne szeszélyesen váltja egymást a négy- és az ezersoros vers, a dal meg a drámai költemény, mégis reménykedem, hogy az eleinte fejét kapkodó olvasó figyelmét mindinkább a lényeg köti le, a halmozódó részletekből földerengő egész, anyag és költészet elemi titka, mintha nem hatvan nap vagy hatvan év alatt kellene körbeutaznunk a Földet, de hatvan életem át keringhetnének személyi műholdunkban (Personal Satellite) az égen, a csillagok közt, a Világköltészet körül.